

Bilimovičovy námitky proti teleologické theorii hospodářské. *)

I. Úvod.

Kořenem teleologie jest zásah inteligentní vůle do mechanické kausality. Jednání subjektů vůle jest vlastní předmět teleologického výkladu. Tento výklad rekuruje vždy k jedinácímu subjektu, avšak pouze k němu. Vmyšluje se při tom do způsobu myšlení jedinácího subjektu, který uvažuje o všech svých možných zásazích do vnějšího kausálního světa a určitý z nich volí. Teleologický výklad chce pochopiti tuto volbu; chce pochopiti, že a proč chce subjekt jedno víc než druhé, shledává užitečnějším jedno než druhé. Teleologický výklad hledá pořádek v tom, co jest chtěno. Chtěné může býti vyloženo a pořádáno opět jen nějakým jiným chtěným. Tak vzniká pořádek chtěných myšlenkových obsahů, z nichž ty, které pořádají, jsou účely a ty, které jsou pořádány, jsou prostředky. Mezi jednáními subjektu chtění hledá tedy teleologie souvislost a soudržnost, která není dána pouze jednotností vůle (subjektem vůle), nýbrž také obsahem vůle (účelové společenství, účelový soubor, soustava užitků a hodnot). Právě tato věcná souvislost nám osvětluje a činí pochopitelným, proč se subjekt rozhoduje pro určitou volbu mezi prostředky a proč jedná tak, jak jedná. Leč to jest, co chceme pochopiti. Hledá-li se tedy těžiště teleologického výkladu jednání v této věcné účelové souvislosti mezi jednotlivými jednáními, pak ustupuje úplně do pozadí skutečně jedinácí subjekt vůle a stává se pouze logickou nezbytností, inteligentním ústředím vůle bodem

*) Tento článek bude současně uveřejněn po německu v Zeitschrift für Nationalökonomie ve Vídni.

příčetnosti, protože se hledá včlenění jednotlivého aktu do soustavy, nikoli ve skutečné povaze a podstatě tohoto subjektu vůle, nýbrž ve věcné souvislosti a soustavě toho, co jest chtěno.

Z toho plyne jednak, že teleologický výklad postupuje tam, kde se má za to, že jest věcná účelová soustava, aniž by zde bylo psychické účelové ústředí, přece tak, jako by se tato soustava mohla přičísti určitému subjektu (jednající subjekt se konstruuje jako na př. v hospodářství státním); jednak (plyne z toho dále) že identita subjektu o sobě nemůže ještě vytvořiti teleologické soustavy, ze které by se dala jednotlivá jednání vyložití, není-li mezi jednáními téhož subjektu oné věcné souvislosti dané společným účelem (více hospodářství téhož subjektu).

Také kausální výklad chce zbadati, co determinovalo subjekt jednání, aby určitým způsobem jednal; avšak tento výklad hledá determinaci v jednajícím subjektu a v tom, co na subjekt působilo, že určitým způsobem jednal. Při tomto způsobu výkladu nemůže býti jednající subjekt bodem příčetnosti, nýbrž musí býti bytostí psychofysickou, na kterou mohou působiti vnější vlivy. Kausální způsob výkladu se však nemůže přenést přes to, že jednající subjekt skutečně uvažuje a volí, a proto se představa subjektu o tom, co jest chtěno (o účelu a prostředcích) a chtění jejich prohlašuje za psychickou skutečnost, která subjekt kausálně determinuje, aby určitým způsobem jednal. Představa toho, co jest chtěno jako účel, stává se příčinou jednání. Pokud kausální výklad vykládá účelovou představou jednajícího, motivem (vykládá arci jednání také jinými vlivy na psychofysický jednající subjekt), pak pracuje podobně jako teleologie, avšak nikoli důsledně, neboť má za to, že může vyložiti jednotlivé jednání a nestará se o účelový soubor (o věcnou teleologickou soustavu), protože nevykládá jednotlivého jednání tímto účelovým souborem, touto teleologickou soustavou, nýbrž determinovaným subjektem. Mimo to hledá kausální výklad mezi představou účelu a chtěním prostředků vztah psychické příčinnosti, tedy nutné následnosti, kdežto výklad teleologický psychický vztah těchto představ a příčinné zakročení jednajícího subjektu pomíjí a hledá pouze mezi účelem a prostředkem, které představují

myšlenkové obsahy myšlené jako chtěné, vztahy užítkové a hodnotné, protože má za to, že pro určitý účel může být více prostředků více či méně užitečných, kdežto z určité příčiny vyplývá jen jeden určitý následek.

Kausální výklad jednání nemůže se mimo to obmezit na kausální souvislost mezi představou účelovou a prostředkovou, nýbrž musí zjistit, proč účelová představa vyvolala v psychofysickém subjektu chtění právě určitého prostředku, protože z představy účelu neplyne ještě nutně chtění prostředku; musí se tedy ještě vyložit, proč tomu právě tak bylo v daném případě. Vzestupuje se tedy při výkladu jednání nejen až k psychofysickému subjektu, nýbrž proniká se až za tento subjekt k příčině, která determinuje povahu a podstatu subjektu a způsob jeho volby.

Abychom to osvětlili příkladem, spatřuje teleologická theorie v podniku (ať už jde o podnik individuální či kolektivní) teleologický soubor aktů, o nichž má za to, že jsou uspořádány společným pořadajícím účelem, výdělkem peněz. Chápe a vykládá opatřování a upotřebení prostředků v tomto souboru (všechny akty v souboru jsou jedním nebo druhým) jako řízené tímto pořadajícím účelem. V konkrétním případě řídí tedy rentabilita způsob výroby, rozsah výroby různých statků, upotřebení téhož prostředku pro různé podúčely atd. Konkrétní nákup surovin nedá se vyložit pouze představou produktu a výdělku peněz, protože konkrétní tento nákup se musí s hlediska vedoucího účelu jevit nejen užitečným, nýbrž nejužitečnějším, aby byl vyložen. Abychom tedy pochopili jednotlivý akt k podniku náležející, nepotřebujeme ničeho vědět o subjektu podniku, protože ho vykládáme z věcné soustavy hodnotné, která vyplývá z výdělku peněz jako účelu.

Kausální výklad nemůže ani dospět k podniku, protože podnik jest účelový soubor, jest pořádek pod výdělkem peněz jako účelem. Soubor jednání, která tvoří dohromady podnik, rozpadá se takto při kausálním výkladu v jednotlivé součástky, v jednotlivé akty, jichž provedení jest vyložit psychicky u jednajících osob, atomisuje se. Při tomto způsobu výkladu ztrácí se totalita podniku a jednota jeho pořádku; jednota podniková dá se teprve těžce udržeti při podnicích kolektivních, které pozůstávají z jednání četných

psychofysických subjektů, což platí také obdobně pro hospodářství státní, jak vyložíme později.

I když teleologická theorie pojímá veškerá jednání téhož člověka jako jeho hospodářství, přece hledá v tomto souboru pořádek věcný, určený ústředním účelem, jakkoliv v tomto případě může vztah mezi účelem a prostředkem (prostředek, užitek, hodnotu) posouditi pouze subjekt sám, takže vztah jest subjektivní. Teleologická theorie praví, že osobní spokojenost člověka jest oním ústředním účelem, který ovládá a pořádá úhrn jeho jednání. Užitek je přírůstek, škoda, náklad jest úbytek této spokojenosti. Jednání se vykládají jako determinovaná tímto užitekem a nákladem. Mezi jednotlivými jednáními jest a hledá se vztah užitkový a nákladový, takže se vykládá každé jednání jako poměrně nejužitečnější anebo jako poměrně nejméně škodlivé. Úhrn jednání člověka tvoří takto zase věcnou soustavu hodnotnou, pro kterou jest psychofysický člověk pouze bodem přičetnosti. Tímto způsobem arci odhalujeme jen pořádek vnitřní relativity, nikoli konkrétní podobu hospodářství (tedy na př. zásadu upotřebení peněz v hospodářství spotřebním, nikoli množství spotřeby podle druhů), takže teleologická theorie hospodářství musí býti stále doplňována kausálními hospodářskými dějinami (a statistikou). Avšak žádné hospodářské dějiny ani sociologie nemohou odhaliti zmíněný vnitřní pořádek v hospodářství (a v tomto pořádku jest podstata hospodářství), nemohou tedy nahraditi teleologické theorie hospodářské.

Stojí-li tedy teleologická theorie před souborem aktů, který se zove státním hospodářstvím, zkoumá, nedá-li se odhaliti v tomto souboru jednotný pořádek, plynoucí ze společného účelu, takže byly jednotlivé akty uskutečněny pouze se zřetelem na všechny ostatní akty, témuž účelu podřízené. Je-li tomu tak, pak konstruuje teleologická theorie pro tento soubor logický bod přičetnosti, subjekt, stát, a přičítá tomuto státu, že chce účel, že má proto potřeby a hledá prostředky, že je shledává užitečnými a je hodnotí, že uskutečňuje jednotlivé akty a jedná, ačkoliv všechno toto jest myšlenkovou konstrukcí, protože velmi různí lidé uskutečňují jménem státu a za stát jednotlivé akty. Avšak mezi těmito různými akty jest věcná soudržnost a souvislost, která tvoří z úhrnu těchto aktů soustavu, do které jest

jednotlivý akt zařazen podle pořadajícího účelu. Vykládáme tedy jednotlivý akt nikoli z psychologie konkrétního člověka, který akt provedl, nýbrž z věcné účelové soustavy, o které máme za to, že jest ovládána jednotnou vůlí a jednotným účelem.

Může se však při tom také ukázat, že úhrn aktů, které se obvykle označují jako hospodářství státní, není uspořádán podle jednotného účelu, nýbrž podle více účelových ústředí, a tu dospějeme k závěru, že to, co se obvykle nazývá státním hospodářstvím, není jednotným hospodářstvím, jak tomu vskutku tak jest.*) K tomuto rozboru nemůže dospěti kausální theorie, která vychází z psychofysického subjektu, protože tato analýsa vyplývá z věcné účelové soustavy.

Tímto způsobem vzniká teleologické pozorování a pochopování určitých reálných zjevů a liší se od pozorování a pochopování kausálního. Jest především třeba zvláštního pozorování, při kterém se projeví souvislost teleologická a mizí souvislost kausální, neboť se jedná o podstatně různé uspořádání poznatků o vnějších reálných dějích a předmětech. Vědecký obraz o poznávaném objektu reálném jest objekt myšlenkový. Ke každému empirickému objektu myšlenkovému náleží obsah a logická konstrukce, forma poznatku. Táž reálná voda stává se jiným myšlenkovým předmětem, díváme-li se na ni jako na prostě existentní, nežli díváme-li se na ni jako na někým chtěnou. V prvním případě ji definujeme kausálně (splynulí dvou plynů), v druhém případě teleologicky (účelem). Týž obsah dostal různou formu, různou logickou konstrukci. V logické konstrukci spočívá už zárodek k dalšímu pořádání tohoto myšlenkového objektu k jiným myšlenkovým objektům, v čemž spočívá pochopování (odpověď na otázku: Proč?). Táži-li se totiž: „Proč jest voda?“, pak se táži po příčině jejího vzniku; táži-li se: „Proč jest voda chtěna?“, pak se táži po účelu jejího opatrování a upotřebení. Máme proto kausální a teleologickou definici vody, dva různé myšlenkové objekty „voda“, které se shodují svým obsahem (představou o reálné vodě) a liší se od sebe logickou konstrukcí, úsudkem o reálné vodě, o níž pravíme v definici jednou, že prostě jest, po druhé, že jest chtěna. Logická

*) Stát se jeví jako agglomerace jednoho hospodářství solidaristického, více odvětví kooperativních a více státních podniků. Viz mou Theorii státního hospodářství 1932, F. Topič, Praha.

jejich konstrukce určuje současně pořádací princip, podle kterého se myšlenkový objekt jeden přiřazuje k jinému a takto pochopuje. Vidíme tedy, že teleologické zpracování empirické látky vyžaduje zvláštní a jiné logické konstrukce, nežli která jest vlastní zpracování kausálního. Teleologické pozorování a pochopování reálné skutečnosti liší se tedy od kausálního pozorování a pochopování této skutečnosti*) logickou konstrukcí (formou). Rozdíl ve formě kausálních a teleologických poznatků spočívá v tom, že si ony představují svůj obsah jako prostě existentní, tyto jako (někým) chtěný. Otázka: Proč? navázaná na formu poznatku (Proč něco jest? Proč jest něco chtěno?) vede logicky nutně jednou k příčině a po druhé k účelu a k různým řadám pořádku mezi poznatky. Teleologický způsob pozorování vede logicky k tomu, že se jednotlivé jednání pochopuje z věcného souboru jednání, který jest užitkovou a hodnotnou soustavou; kausální způsob pozorování vede nutně k tomu, že se vykládá jednotlivé jednání z předchozích psychických dějů psychofysického subjektu.

Stavíme-li proti předmětu jsoucímu předmět chtěný, pak je to různá forma pozorování; k této formě není psychofysické vůle zapotřebí. Můžeme si představit určitý děj jako chtěný státem nebo církví. Nikoli psychický děj vůle jest předmětem teleologického pozorování, nýbrž to, co jest chtěno, chtěný obsah. Vůle jako psychický děj jest předmětem kausálního pozorování. Vůle v teleologii je formou pozorování. Teleologie jest právě tak jako kausalita určitou logickou konstrukcí a určitým principem poznávání poznatků, určitou formou pozorování a pochopování reálné zkušenosti.

K těmto dvojím formám empirického poznávání přidružuje se ještě třetí, forma normativní, která si představuje své myšlenkové představy jako něco, co býti má, jako povinnost, tedy jako normu, a přiřazuje jednu normu k druhé do soustavy, která má v normě ústavní své pojítko. Právní theorie, která zjišťuje platnost norem, ptá se po příslušnosti určité normy do

*) V nomenklatuře se zde přizpůsobuji prof. Jar. Kallábovi, který pro realitu, o níž jsme ještě neřekli, že prostě jest anebo že jest chtěna, užívá názvu skutečnosti, kdežto já jsem dříve tohoto názvu užíval souznačně s existencí, takže skutečnost mi vyjadřovala už určitou formu pochopení reality.

normového souboru. Tento způsob výkladu normy (totiž její platnosti na rozdíl od výkladu jejího vzniku, kterýžto výklad jest pak teleologický) vyžaduje určitého uspořádání (pocho-
pování) norem, kterýžto způsob uspořádání se stává možným a lo-
gicky nutným, představujeme-li si obsah normy jako povinný. Myšlenkový předmět normativní theorie má zase svůj obsah a svou formu; forma jest právě normativní (něco má býti jako povinnost). Normativní theorie nezjišťuje dějinnou a so-
ciologickou podmíněnost norem, nezjišťuje účelů, které zákonodárce normou sledoval, nýbrž zjišťuje platnost normy, která je dána logickou přísluš-
ností normy k normovému souboru.

Ve spise: *Teleologie jako forma vědeckého po-
znání*, Praha 1930, pokusili jsme se ryze logicky dovoditi, co
z toho plyne, že si představujeme předměty a děje jako chtěné;
pokusili jsme se tedy dovoditi logické náležitosti teleologického
způsobu pozorování vůbec a pod maximálním účelem zvlášť.
Tyto zákony teleologického myšlení jsou zákony formální
a platí pro každý obsah, který si představujeme jako chtěný.
Nejsou to zákony empirické, protože nám nepraví ničeho
o skutečném jednání, které předpokládá už určitý obsah účelu
a prostředku. Tuto práci bylo nutno podniknouti, aby se
očistilo důsledné myšlení teleologické od myšlení kausálního
a normativního; dále proto, aby se ukázalo, které pojmy (po-
třeba, užitek, statek, náklad, hodnota, výnos) a zákony jsou
formálně teleologické a které jsou empirické, zejména em-
piricko-hospodářské, a konečně aby se ukázalo, že formálně
teleologické pojmy a zákony, jsou-li aplikovány
na určitý účelový obsah, se stávají empirickými,
materiálními pojmy a zákony.

Práce tato byla nutna, protože se v hospodářské vědě smě-
šují poznatky kausální a teleologické. Znetvořené teleologické
pojmy se vtěsňávají do kausálního poznávání a má se za to,
že lze dělati kausální theorii s teleologickými po-
jmy; logicky různorodé poznatky se shrnují do téže
theoretické soustavy. Teleologie (výklad jednotlivých aktů
a věcné účelové soustavy) se zaměřuje s psychologií a účel
i potřeby se prohlašují za psychické skutečnosti. Potřeby a účely
jsou „příčinou“ hospodářství atd. Kde nalézáme věcnou účelovou
soustavu, ale žádné psychofysické ústředí vůle, kde tedy se-

lhává psychický výklad (hospodářství státní), tam selhává i kauzálnětheoretický výklad vůbec.

Teleologická theorie hospodářství nechce snad odstraniti nebo nahraditi dějinného a sociologického zbadání hospodářských skutečností, nýbrž potřebuje jich jako doplňku; chce odhaliti jen věčný pořádek teleologického souboru (tedy jednotlivých hospodářství a jejich vztahů), což jest při kauzálním pozorování nemožné. Není-li hospodářství pořádkem, pak není ani žádným zvláštním předmětem theoretického poznávání; pořádek jest specifickým znakem hospodářství. Odhaliti tento pořádek jest prvním úkolem hospodářské theorie. Kausální theorie není s takový úkol.

Ve 2. sešitě III. svazku vídeňského časopisu: „Zeitschrift für Nationalökonomie“ str. 296 a n. podrobil A. Bilimovič, profesor v Lublani, kritice můj spis o teleologii. Jednotlivé body této kritiky tvoří řadu zajímavých problémů hospodářské noetiky, o kterých tuto pojednáme.

II. Vzájemný vztah základních způsobů pozorování.

O tom praví Bilimovič doslovně toto (str. 297):

„Engliš sagt, daß sich die Normen „logisch“ eine aus der andern ergeben, die höchsten Normen (d. h. Urnormen) aber nur als Zwecke erklärt werden können; die Zwecke ergeben sich „teleologisch“ einer aus dem andern, die höchsten Zwecke (d. h. Urzwecke) aber können nur als Naturerscheinungen erklärt werden, die sich dann „kausal“ die einen aus den andern (d. h. aus Ursachen) ergeben. Eine auf den ersten Blick durch Strenge und Verslossenheit verlockende Rangordnung. Aber sie vereinfacht die Verhältnisse sehr, indem sie sie in eine Linie einreihet. In Wirklichkeit verlaufen diese Verhältnisse verwickelter und auf vielen Linien. Nicht zu erwähnen, daß bei dieser Rangordnung die höchsten Normen durch die untergeordnetsten Zwecke erklärt werden, und die höchsten Zwecke durch die untergeordnetsten Ursachen. Aber überhaupt wird man sich schwerlich damit einverstanden erklären können, daß die Normen zur Gänze auf Zwecke zurückgeführt werden, und die Zwecke (darunter auch Zwecksetzungen und motive aus Freiheit) auf naturwissenschaft-

liche Ursachen. Vom erkenntnis-theoretischen Standpunkt aus verfährt die heutige Wirtschaftswissenschaft vorsichtiger, indem sie die Erklärung der wirtschaftlichen Tätigkeit, als Handeln der wirtschaftenden Menschen, bis zu dem Punkte führt, wo sich als gegebene und für die „letzte“ Ursache den Umstand annimmt, daß diese Menschen das und das wünschen. Davon ausgehend untersucht sie, wie sich das wirtschaftliche Handeln bei diesen Wünschen (Triebkräften) gestaltet, wenn bestimmte objektive Bedingungen vorhanden sind.“

První část těchto vývodů jest proto nesprávná, protože reprodukuje vývody mé Teleologie nesprávně. V Teleologii se praví, že bližší vztah mezi normativitou a teleologií se projevívá, uspořádáme-li normy podle jejich pořádacího principu, to jest podle logického důvodu, a tážeme-li se: Proč má býti A (Proč platí norma A)? Odpověď zní: Protože má býti B a A plyne z B logicky. (Protože platí norma B, ze které odvozuje norma A svou platnost logicky.) Tak můžeme vzestoupiti až k normě N, normě ústavní, kde pořádání norem, ale také normativní poznávání končí a koření. Další normativní otázka je logicky vyloučena. Můžeme se však tázati, ne sice proč to a ono má býti, nýbrž proč vůbec něco má býti. Tu se však už netážeme normativně po platnosti normy určitého obsahu, nýbrž po vzniku normy a povinnosti vůbec. Představa povinnosti předpokládá představu cizí vůle, pokud se týče toho, co tato vůle chce. Tu jsme však přešli do způsobu myšlení subjektu vůle, tedy do myšlení teleologického. Vznik normy nelze vůbec normativně vyložit. Stát jako normotvorný subjekt jest konstrukce teleologická a t. d.

Těmto vývodům rozuměl tedy Bilimovič tak, že vykládám pouze nejvyšší normy jako účely a že vykládám nejvyšší normy nejpodřízenějšími účely.

Tato reprodukce a na ni navazující kritika jest chybná v těchto směrech:

1. Vykládati normu znamená vykládati buď její platnost nebo její vznik. Pravíme tedy, že platnost norem na př. právních může býti zdůvodněna pouze normativně tak, že odvozujeme platnost jedné normy z platnosti jiné normy a

z příslušnosti k určitému normovému souboru. V tomto způsobu výkladu dospějeme až k ústavní normě, která jest nejvyšší a nemůže tedy býti ze žádné vyšší odvozena. Platnost ústavní normy nedá se vůbec odůvodniti. Nečiníme tedy mezi obyčejnou a ústavní normou rozdíl uváděný Bili-movičem, totiž že se vykládají obyčejné normy normativně a ústavní norma teleologicky (aniž se praví, co se při tom vykládá, zda platnost či vznik), nýbrž shledáváme rozdíl ten, že se platnost obyčejných norem dá zdůvodniti normativně, kdežto platnost normy ústavní se vůbec zdůvodniti nedá, protože platnost normy se dá zdůvodniti a to pouze normativně, totiž podřízením pod platnou normu vyšší, což jest při normě ústavní vyloučeno.

2. Vykládáme-li však vznik normy, pak přestáváme mysliti normativně a začínáme mysliti teleologicky, protože pak myslíme tak jako normotvorný subjekt, pro který jsou normy prostředkovým či účelovým postulátem. Při tomto teleologickém výkladu však není rozdíl mezi ústavní normou a ostatními obyčejnými normami, protože výklad vzniku všech norem může býti pouze teleologický. Rozdíl mezi obyčejnými a ústavní normou se jeví pouze v myšlení normativním, které spočívá v logicko-hierarchickém včlenování norem, při čemž norma nejvyšší visí ve vzduchu. Při teleologickém výkladu norem však, kde nejde o výklad platnosti, nýbrž o výklad vzniku norem, není takového rozdílu, protože — jak řečeno — vykládá se vznik všech norem teleologicky.

3. Vystoupili-li jsme v normativním dotazování (proč má býti A) až k normě ústavní, učinili jsme tak proto, abychom ukázali, až kam sahá a kde tedy končí normativní výklad norem (tedy výklad jejich platnosti), a že právě normativní výklad platnosti normy ústavní možný není. Tím jsme však nechtěli snad říci, že by bylo možno tuto platnost ústavní normy zdůvodniti teleologicky, protože teleologicky lze vyložit pouze vznik, nikoli platnost norem.

4. Na této hranici normativního poznávání, kde tedy nemůžeme už dále zvědět, proč má býti N (ústavní norma), tázali jsme se, proč vůbec něco má býti. Tázali jsme se tu snad, proč má býti pouze N, tedy norma ústavní? Zjevně nikoli, a obdrželi-li jsme na tuto otázku, proč vůbec něco má

býti, výklad účelem, pak platí tento výklad netoliko pro normu ústavní, nýbrž pro normu každou. Tato otázka totiž abstrahuje od každého obsahu, který jest pro každou jednotlivou normu a tudíž i pro normu ústavní charakteristický, a táže se po vzniku normy vůbec.

5. Protože tedy Bilimovič má omylem za to, že se pouze ústavní norma vykládá účelem (při čemž nerozlišuje výklad platnosti od výkladu vzniku) a protože teleologické dotazování (proč jest chtěno A) začíná zase u nejnižšího účelu, aby se ukázalo, jak se vzestupuje při teleologickém výkladu až k účelu nejvyššímu, kde tento výklad končí, tož dovodil z toho, že vykládáme nejvyšší normu nejnižším účelem, což ovšem není pravda.

Tytéž normy, které drží pohromadě norma ústavní, tvoří obsahově také soustavu teleologickou, do které jest jednotlivá norma včleněna jako prostředek či účel. Bilimovič pochybuje pak o tom, zda lze normy veskrze redukovati na účely, jako by to byla otázka historické podmíněnosti a nikoli otázka logiky a noetiky.

Obdobné chyby se dopouští Bilimovič při reprodukci našeho učení o vztahu mezi teleologickým a kausálním způsobem pozorování. Abychom odhalili tento vztah, tážeme se po pořádku teleologických poznatků. Proč jest chtěno A? A jest chtěno jako prostředek, protože jest chtěno B jako účel. Tak dospíváme až k účelu N, k účelu originárnímu, který se nedá žádným dalším účelem vyložití a při kterém tedy teleologický výklad končí. Na této hranici se zase tážeme, proč jest vůbec něco chtěno. Tu se však netážeme po výkladu nejvyššího originárního účelu, nýbrž po vzniku vůbec, protože při této otázce abstrahujeme od jakéhokoli chtěného obsahu. Nikoli nejvyšší účel — jak nesprávně reprodukuje Bilimovič — nýbrž vůbec jako přírodní zjev se odkazuje na kausální výklad. Je tedy také nesprávné tvrzení Bilimovičovo, že vykládáme nejvyšší účel nejpodřízenější příčinou, nehledě k tomu, že si sice můžeme představit nadřízenou a podřízenou normu a nadřízený i podřízený účel, avšak že si nemůžeme představit nadřízené a podřízené příčiny. Jestliže tedy Bilimovič nemůže souhlasiti s tím, že se redukují účely (v tom účely svobodně volené) na přirozené příčiny, pak nemůže souhlasiti

pouze se znetvořenou reprodukcí našeho učení, protože podle našeho názoru jest vykládati kausálně nikoli účely, nýbrž vůli. Účel jest chtěný obsah, který nemůže býti kausálně vykládán, a právě teleologická noetika nás učí, že chtěný obsah (postulát) může býti vyložen zase jen chtěným obsahem (postulátem), což právě jest arci při účelu nejvyšším, originárním, vyloučeno (jako to bylo obdobně vyloučeno u nejvyšší normy), z čehož plyne, že nejvyššího účelu nelze vyložit.

Shledává-li Bilimovič potřebu zdůrazniti, že hospodářská věda postupuje opatrněji, vykládajíc hospodářskou činnost jako jednání hospodářského člověka a zastavujíc se u onoho bodu, kde prostě přijímá jako poslední a pro sebe danou příčinu fakt, že si lidé toho a onoho přejí, pak nevím, proti komu postupuje hospodářská věda opatrněji; vždyť to je také naše mínění, jak jasně plyne z toho, že konstruujeme hospodářskou vědu teleologicky, neboť to znamená, že chápeme účelové soubory, které se zovou hospodářstvími, jen teleologicky jako soustavy účelů a prostředků, a nepátráme po vzniku originárního účelu, který hospodářství ovládá. Nepátráme po jeho vzniku, protože to teleologicky není možné. Klademe-li v noetice otázku po vzniku vůle, tedy nikoli proto, abychom do teleologické vědy (tedy také do vědy hospodářské) zatáhli výklad psychické vůle, nýbrž abychom si ujasnili vztah mezi teleologickými a ostatními vědami.

III. Představují si všechny empirické ryze poznávací vědy svůj předmět jako prostě chtěný?

O tom píše Bilimovič (str. 247—248) doslova toto:

„Aber der Grundfehler von Engliš's Schema besteht meines Erachtens im Verkennen des Umstandes, daß alle empirischen Wissenschaften, soweit es sich um reinerkennende Wissenschaften handelt, die Welt untersuchen, wie sie ist, d. h. etwas, was man sich einfach als existent vorstellt. Die Naturwissenschaften untersuchen die Naturerscheinungen, wie sie sind, aber auch die Wissenschaften, die Engliš ‚teleologische‘ Wissenschaften nennt, untersuchen Zwecke (Gewolltes) und Handlungen, wie sie sind. Wenn daher Engliš von den ‚teleologischen‘ Wissenschaften als ‚theoretischen‘ Wissenschaften behauptet,

sie untersuchten ,eine andere Welt als jene, die existiert, also eine solche, die sein soll', so begeht er einen erkenntnistheoretischen Fehler, der sein ganzes Schema hinfällig macht."

Podle referátu Bilimovičova musí míti čtenář za to, že podle našeho učení teleologické vědy se zabývají jiným světem než tím, který existuje, tedy nějakým světem, který neexistuje a trvá snad pouze v normách nebo fantasii lidí; čtenář jest v tom také utvrzován tvrzením Bilimovičovým, že všechny ryze poznávací vědy empirické zkoumají svět, jaký jest, jinými slovy, že snad jen takové vědy, které doporučují reformu stávajícího světa (vědy praktické) směřjí zkoumati svět jiný než ten, který jest. Protiklad věd ryze poznávacích a ostatních (patrně praktických, které se nezabývají světem existujícím), musí ve čtenáři vyvolati domnění, že opravdu učíme, že teleologické vědy theoretické nezkoumají stávající reálný svět, nýbrž nějaké přání a normy, jak by se měl svět změnit a reformovati; že tedy podle našeho učení rozdíl mezi přírodními a teleologickými vědami spočívá v předmětu těchto věd (reálný svět — představa jinakého světa). Bilimovič by se snad mohl dovolávati nadpisu schematického přehledu, ve kterém se (Teleologie atd., str. 36) vykládá vzájemný poměr věd a kde způsob, jak si různé vědy svůj předmět představují, jest brachylogicky vyjádřen jako svět, který jest, a jako jiný svět nežli ten, který jest, avšak už i v tomto schematickém přehledu se praví dále, že si teleologické vědy svět jako chtěný představují. Tím jasněji je to patrné všude jinde z textu, na str. 139 se praví: „Teleologická theorie, která si představuje zkušenostní objekt (a děj) jako chtěný, chce ho také pochopiti, což jest v teleologickém nazírání možné pouze účelem. Vidí tedy ve všech zkušenostních předmětech, které pozoruje a chce vysvětliti, prostředky a táže se vždy po jejich účelu."

Nenecháváme tedy nikoho v pochybách, že teleologická theorie nehledá snad svůj objekt mimo svět, který existuje, nýbrž že zkoumá svět existující, avšak že si ho představuje nikoli jako prostě existující, nýbrž jako někým chtěný. Teleologická theorie hospodářská nechce snad vymýšleti snů o ideálním hospodářství, nýbrž pozoruje hospodářství re-

álná, avšak má za to, že je dovede lépe vyložit, nežli by bylo možno tak učiniti kausálně, když si tedy představuje tato hospodářství jako soubory aktů, předmětů a dějů, které jsou subjektem hospodářství chtěny a podle určitého účelu uspořádány. Mohlo by tedy zmásti čtenáře, praví-li Bilimovič, že také vědy, které Engliš nazývá teleologickými, zkoumají účely (to, co jest chtěno) a jednání, jak jsou. Protože to Bilimovič zdůrazňuje, musí míti čtenář za to, že podle našeho učení se zabývá teleologická theorie účely a jednáními neskutečnými, vysněnými, kdežto podle našeho názoru pozoruje a pochopuje tato theorie reálná empirická jednání, avšak — aby je pochopila — představuje si je jako prostředky chtěné subjektem jednání.

Je-li logicky nutno představovati si jednání jako chtěná a nikoli jako prostě existentní, abychom je vyložili, a jaký rozdíl jest mezi tímto obojím způsobem pozorování a z toho plynoucím způsobem pochopení, o tom jsme už mluvili a budeme ještě mluvit. Bilimovič míní, že všechny empirické vědy, pokud jde o vědy čistě poznávací, zkoumají vždy něco, co si představují jako existentní. Bilimovič si při tom myslí zjevně, že si přece poznávací vědy empirické musí také představovati, že předmět, kterým se zabývají, také reálně existuje, neboť by jinak nebyly vědami o zkušenosti, a že ryze poznávací vědy nemohou podávati úsudků vědeckých o tom, co neexistuje a jest jen vysněno. Z toho je však patrné, že spisu neporozuměl. To přece nikdo nepopírá. Pravíme-li na př., že se díváme na statek jako na předmět chtěný a nikoli jako na prostě existentní, nemíníme tím snad, že statek jest něco, co neexistuje, nýbrž že se musíme dívati na existující předmět-statek jako na (někým) chtěný, abychom ho viděli jako statek. Odpadne-li toto osvětlení, přestává předmět býti statkem a — protože si ho dále představujeme jako prostě existující (na př. jabloň) — stává se předmětem vědy přírodní. Přistoupí-li naproti tomu ku představě předmětu existujícího ještě také představa, že předmět jest někým chtěn, stane se předmět ihned statkem. V rozdílu, představujeme-li si předmět jako existující anebo jako chtěný, spatřujeme logickou různost ve způsobu nazírání, pozorování, v logickém úsudku; tuto logickou protivu má na mysli zmíněné schema, kde proti světu, který jest, se staví svět jiný, který jest chtěn nebo býti má. Referuje-li však Bilimovič tak, že si čtenář musí mysliti, že

podle našeho názoru se zabývá teleologická theorie něčím, co neexistuje, pak je takový způsob referování nepřipustný.

IV. Kausální výklad jednání.

Bilimovič nevyvrací pojmového výkladu v mé Teleologii o tom, proč nelze jednání kausálně vyložit, a zabývá se pouze mým příkladem almužny. Vykládá ji kausálně takto:

„Wenn ich aber alles Existierende sehe, darunter auch das beim Almosengeben existierende Gefühl des Mitleides, das ihm verbietet am Bettler vorüberzugehen, dann wird beim Heranziehen dieses subjektiven Grundes dieses Handeln vollkommen verstanden. Und ich betone es, verstanden kausal-genetisch als einfach existent.“ (Str. 299.)

Prosím Bilimoviče, aby mi odpustil, tvrdím-li přes to, že jednání toto není — jak Bilimovič má za to — úplně vyloženo momenty jím uvedenými. Z tohoto příkladu a ze zásady, že ze stejných příčin plynou stejné následky, by plynulo, že při stejné soustrasti a stejné zásobě peněz by osoba musila dávat vždy tutéž almužnu, kdežto upotřebení peněz k almužně závisí na možnosti a užitku jinakého upotřebení (tedy vedle zásoby peněz, na účelech, které jimi mají býti uhrazeny, na cenách atd.), z čehož plyne řada relativních užitků. Jednotlivého jednání nelze vyložit; jednání lze vyložit pouze ze souboru jednání jako součástíku tohoto souboru, určenou relativním užitekem. Soudržnost této totality jest ve společném užitku, a protože není užitku bez účelu, tedy ve společném účelu; je to totalita teleologická. Bilimovič píše na str. 298: „Auf dem Gebiete der menschlichen Handlungen sind die Zwecke (Begehren), die den Menschen zu diesen Handlungen antreiben, eben subjectiv wirkende Ursachen, d. h. nicht nur „causa finalis“, sondern auch „causa efficiens“. K tomu si dovoluji učiniti několik poznámek:

Účel jest podle Bilimoviče psychická skutečnost (arg. „Begehren“). Nuže, Bilimovič tvrdí, že táž psychická skutečnost jest současně účelem (causa finalis) i příčinou (causa efficiens) jednoho a téhož jednání. Mezi příčinou a následkem jest vztah nutné následnosti (z jedné a téže příčiny může vzejít jeden a týž následek). Mezi účelem a prostředkem jest vztah užitečnosti a hodnoty

(prostředek má vzhledem k účelu užitečnost a hodnotu). Vztah nutné následnosti a vztah hodnotný by musily spadnouti v jedno, kdyby táž psychická skutečnost byla současně i příčinou i účelem jednoho a téhož jednání, což jest absurdní.

Vezměme jako příklad libovolné jednání, na př. pumpování vody, které se děje za účelem napájení dobytka. Jaký jest účel pumpování vody? Napájení dobytka! Ten tedy, kdo pumpuje, chce napájení dobytka a proto také chce pumpování. Co bylo příčinou pumpování? Něco, co pumpování předcházelo a vůli pumpovati vyvolalo; k tomu náleží i představa žíznivého a chtění napojeného dobytka. Je tato představa, pokud se týče je toto chtění, které pumpování předcházelo a před ním se uskutečnilo, účelem pumpování? Účel nemůže býti uskutečněn před prostředkem, protože teprve z prostředku plyne. Děje se snad pumpování proto, aby vyvolalo představu a chtění napojeného dobytka? Jen tenkrát by účel byl příčinou. Představa a chtění nemůže býti účelem pumpování a nemůže z nich vzejíti, protože tomu je právě naopak. Účel nemůže tedy žádným způsobem býti *causa finalis* i *causa efficiens*, jak Bilimovič tvrdí.

Zmatek nastává u Bilimoviče tím, že on zaměňuje chtění a chtěné (chtění, vůli na jedné straně a obsah a předmět chtění na druhé straně). Poměr příčiny a následku může býti pouze mezi chtěním napájení dobytka (příčina) a mezi chtěním pumpování (následek); chtění jednoho vyvolává chtění druhého. Vztah prostředku a účelu není však mezi tímto dvojím chtěním (mezi tímto dvojím psychickým dějem), nýbrž mezi obsahem chtění, totiž mezi skutečným pumpováním, jež si představujeme jako chtěné, a mezi stejně myšleným napájením dobytka, neboť pak se stává (chtěné) napájení dobytka účelem (chtěného) pumpování vody jako prostředku. Pumpování vody a napájení dobytka jsou při tom vnější, nikoli psychické děje, které si však pozorovatel představuje jako někým chtěné. Neboť představujeme-li si oba tyto děje jako prostě existující a nikoli současně jako chtěné, pak zmizí účel a prostředek. Bilimovič praví tedy, že psychická představa a psychická vůle napájet dobytek jest účelem pumpování, což jest absurdní. Vůle napájet dobytek jest možná příčinou pumpování vody, avšak pouze

to, co jest chtěno (napájení dobytka), nikoli vůle napájeti může býti účelem pumpování.

To je následek toho, že se teleologické pojmy vpracovávají do kausálního myšlení a že se logicky různorodé poznatky srovnávají do téže řady. Možná, že jest mezi obojím zmíněným psychickým dějem kausální vztah, takže vždy a nutně ze chtění napájeti dobytek vzniká chtění pumpovati (pochybuji však o tom, že mezi těmito oběma psychickými ději jest vztah nutné příčinné následnosti, protože chce-li někdo napájeti dobytek, vyžene ho po případě k rybníku). O tomto psychickém vztahu obého chtění nedovolují si však vysloviti svého úsudku, protože to je věc odborné psychologie; každým způsobem by to musel býti vztah nutné následnosti. Jestliže však naproti tomu uvažujeme o vztahu mezi obsahem chtění prvního a obsahem chtění druhého, tedy o vztahu mezi napájením dobytka a pumpováním vody, můžeme dospěti k závěru, že jest pumpování vody vhodným prostředkem k napájení dobytka. Pravíme však, že tento účelový vztah můžeme viděti pouze tenkrát, když si (jako pozorovatelé) představíme oba tyto vnější (nikoliv psychické) děje jako někým chtěné, neboť pak se objeví mezi těmito vnějšími ději vztah užitečnosti a hodnoty (se stanoviska účelu se prostředky hodnotí), nikoli vztah nutné následnosti.

Hledáme tedy odůvodnění a determinování určitého jednání v obsahu úvahy jednajícího subjektu, která jednání předcházela; v této úvaze jest obsažena celá teleologická hodnotná soustava. Dospěla-li tato úvaha k rozhodnutí, můžeme říci, že děj této úvahy jako celek včetně rozhodnutí byl příčinou jednání; teleologický výklad zkoumá obsah této úvahy, protože má za to, že bylo rozhodnutí determinováno právě tímto obsahem. Nestará se proto tedy dále o psychické pořadí představ a hnutí, jež pak následují až k činu. Teleologické rozvažování jednajícího jest zajisté jako psychický děj také včleněno do jeho psychických dějů, avšak nikoli toto včlenění, nýbrž obsah uvažování nás zajímá, protože máme za to, že jednání determinuje. Jest věcí psychologie vyložiti, jak jednání takto determinované se uskuteční. Pravíme-li, že obsah teleologické rozvahy jednání determinuje, pak to znamená, že obsah této rozvahy určuje, které jednání (podle druhu a rozsahu) se jeví subjektu jako

nejužitečnější. Žádným způsobem však nelze říci, že účel jednání jest příčinou jeho. Tím méně lze mluvit o „subjektivních“ příčinách, jak činí Bilimovič (str. 298). Subjektivní a objektivní může být pouze hodnota v teleologickém myšlení, nikoli příčina; snad zde zaměnil Bilimovič „subjektivní“ s „psychickým“.

K tomu se druží ještě další výtku Bilimovičova. Bilimovič uznává, že se teleologické poznatky polarisují (proti užitku stojí škoda), spatřuje však v tom chybu, že nechceme uznati, „daß die rein erkennende Handlungswissenschaft die Polarisierungen und Wertungen der Menschen als existierende Tatsachen untersucht“ (str. 299). Na tomto sporném bodě se dá pěkně znázorniti protiva poznávání teleologického a kausálního. Znázornili bychom to obrazně reflektorem. Bilimovič vidí pouze člověka, který reflektoru používá a světlo pouští, my pozorujeme naproti tomu předměty a děje ve světelném kuželu. Vidíme při tom, že při určitém osvětlení vzniká jiné zabarvení a stínování předmětů a dějů nežli při osvětlení jiném, hledáme souvislost mezi těmito rozdíly a způsobem osvětlení, díváme se na předměty a děje ve světelném kuželu jako na soubor (totalitu) a t. d. Bilimovič nás naproti tomu nutí, abychom sledovali pouze činnost člověka používajícího reflektoru. Na mou námitku, že si mohu reflektor také mysliti bez člověka, který ho řídí, a že na této činnosti řídícího člověka nezáleží, hledáme-li souvislost mezi určitým způsobem osvětlení a mezi způsobem, jak se mi pak při tomto osvětlení projeví předměty a děje (hospodářství státní), odpovídá mi Bilimovič, že jest nutno světelné efekty redukovati na činnost jednotlivých lidí.

Zcela obdobný jest poměr mezi teleologickým a kausálním pozorováním. Kausální pozorování vykládá následnost chtění, psychické děje jednajícího člověka; teleologické pozorování zkoumá to, co jest předmětem a obsahem lidského uvažování a chtění a jaký pořádek vzniká mezi chtěnými (osvětlenými) předměty a ději, hledá mezi nimi souvislost a pořádek. Definujeme-li statek, nezabýváme se psychickou činností konkrétního člověka; statek chceme pochopiti bez vztahu ke konkrétnímu člověku. Musíme si představit statek jako předmět vůbec někým chtěný a ihned se stane statkem, nikdy však bez této představy. Chci-li pochopiti užitečnost, musím si představit předmět zase jako chtěný, a to

jako prostředek k nějakému účelu. Chtění není zde psychickým chtěním fyzického člověka, nýbrž formou nazírání. Poznatek, že bez účelu není užitečnosti, není poznáváním psychického chtění. Je-li vzhledem k určitému účelu jeden prostředek užitečnější nežli druhý, pak pravíme, že má vzhledem k tomuto účelu vyšší hodnotu, takže jest teleologická hodnota kvantitou užitečnosti; tento poznatek není poznáváním psychického chtění. Mám-li si mysliti určitý předmět jako užitečný nebo škodlivý, musím si jej představit jako chtěný nebo nechtěný; mám-li kauzálně zkoumati chtění člověka, musím si je představit jako existentní.

Bilimovič tedy chce, abych si předměty a děje, chci-li je viděti užitečnými, nepředstavoval jako chtěné, s tím odůvodněním, že chtění jest něco existujícího. Stále vystupuje protiklad chtění a jeho předmětu, chtěného. Bilimovič vztahuje předmět chtění do chtění samotného, identifikuje chtění něčeho s něčím, co jest chtěno, označuje obojí jako účel a dospívá k nemožnému důsledku, že účel jest příčinou jednání.

Kdo nemůže pochopiti, že chtění může býti také formou pozorování, a spatřuje v něm vždy pouze reálný psychický děj, ten neporozumí teleologickému způsobu pozorování; bude viděti v teleologické theorii právě tak jako Bilimovič pouze vědu o jednání, která však jest obyčejnou vědou kauzální. Tento nedostatek však vede, jak jsme ukázali, k důsledku, že „účel“ jest příčinou jednání, což jest absurdní. Toto tvrzení spočívá na záměně „chtění něčeho“ s „něčím, co jest chtěno“. „Chtění něčeho“ jest příčinou jednání, ale není účelem; „něco, co jest chtěno“ jest účelem jednání, ale není jeho příčinou. Precisní hospodářské theorii, ze které dostávám od Bilimoviče důtku, bude jemněji rozeznávati pojmy, nežli činí Bilimovič, a byla-li snad tato otázka dávno pravoplatně rozhodnuta na některém sociologickém kongresu, pak prosím o obnovu řízení.

V. Theoretická konstrukce státního hospodářství.

Slyšme především vývody Bilimovičovy (str. 299):

„Die Unmöglichkeit, Begehren, Bedürfnisse und Handlungen als etwas Existierendes zu untersuchen, begründet

*

Engliš auch noch damit, daß ,wir auch dem Staate Bedürfnisse zuschreiben, ohne daß ein Gefühl oder ein psychisches Wollen des Staates vorläge' (S. 35). Ebenso: ,man kann dem Staate Handlungen zurechnen', obgleich ,hier kein psychisches Subjekt vorliegt' (S. 40). Eine so ,realistische' Auffassung dieser Begriffe würde uns ins Gebiet der Metaphysik führen. Wenn wir aber auf wissenschaftlichem nominalistischem Boden bleiben, dann sind ,Staatsbedürfnis' und ,Staatshandlung' für uns bildliche Ausdrücke, und bedeuten nach stillschweigender Übereinkunft, im ersten Falle, die Mitteilung bestimmter Menschen (Staatsmänner) über das allgemeine Bedürfnis aller Menschen, die den Staat bilden, im zweiten, die Handlung bestimmter Menschen (Staatsmänner) im Namen aller Menschen, die den Staat bilden. In diesem Sinne ist das eine wie das andere eine reale soziale Tatsache."

Škoda, že Bilimovič neřekl, má-li státní hospodářství také nějaký užitek a či užitek, to jest podle jeho náhledu. Užitek by však přece musel odpovídati potřebě. Jak si však máme představití jinak všeobecnou potřebu všech lidí nežli jako souběžnou potřebu všech jednotlivých lidí? Tato potřeba by musela býti subjektivní, protože jest podle Bilimoviče psychickou skutečností. Jak mohou subjektivní potřeby tvořiti potřebu státu? Snad ve svém úhrnu? Potřebám odpovídá užitek, subjektivním potřebám odpovídá subjektivní užitek; jest snad užitek státního hospodářství subjektivním užitekem všech zúčastněných? Snad ve svém součtu? Dá se subjektivní užitek dvou lidí vůbec srovnati nebo sečísti? Jestliže potřeby státního hospodářství jsou potřeby všech občanů, jak mohou státníci, kteří jednají jménem státu, hodnotiti cizí potřeby a cizí užitek? Tento výklad státního hospodářství není nic jiného nežli bankrot vědy. Chceme-li vyložiti státní hospodářství, nechceme přece vyložiti, zda se absolutní panovník dobře vyspal a uposlechnul něčí rady. Při tomto způsobu výkladu kauzálního rozpadá a atomisuje se hospodářství státní, přestává býti soustavou a pořádkem, tudíž i hospodářstvím.

Teleologická theorie státního hospodářství se netáže po příčinném vzniku oněch aktů, které tvoří státní hospodářství,

nýbrž po pořádku tohoto hospodářství. Nevidí ve státním hospodářství součet aktů četných jednotlivých fyzických osob, z nichž každý (akt) jest kausálně zakořeněn, nýbrž vidí v těchto aktech věcný pořádek vyplývající z pořádajícího účelu, pořádek, který seznáme, nalezneme-li za vnějšími akty soustavu užitků a hodnot, která plyne z pořádajícího účelu. Tak vzniká věcná jednotnost, věcná totalita, ze které teprve poznáme, zda jednotlivý akt do ní patří. K tomu nepotřebujeme sahati až k jednajícím fyzickým osobám, protože nevykládáme psychickou příčinu jejich jednání, nýbrž věcné odůvodnění aktů, které si myslíme izolovaně od osob, a nalézáme toto věcné odůvodnění v tom, že se při určitém opatřování či upotřebení prostředku přihlíží také k jiným možnostem. Při tomto pojetí jest subjektem státního hospodářství stát jakožto bod přičetnosti. Přičítáme mu, že chce účel, který ovládá státní hospodářství, že jest subjektem potřeb, které z tohoto účelu plynou, že to jsou potřeby jeho a že objektivní užitek a uskutečňování účelu jest užitkem jeho atd. Neboť každé hospodářství, máme-li mu rozuměti, potřebuje subjekt a pořádající účel, má své potřeby, které z tohoto účelu plynou, má svůj užitek a svou škodu (náklad), má svou hodnotu. Vykládáme tedy státní hospodářství jako věcnou teleologickou jednotu, jako pořádek. Toho nedovede kausální výklad; kausálnímu výkladu rozpadá se jednota státního hospodářství v jednotlivé akty, které jsou na sobě nezávislé a z nichž každý o sobě jest psychicky fundován. Nedovede ani určití, které akty náleží k státnímu hospodářství, protože nemůže určití, co je spojuje v jednotu a pořádek. Kausální výklad vede k dekompozici státního hospodářství jako jednoty a pořádku.

VI. Užitek jako veličina.

Proti výkladu o užitku v teleologii namítá Bilimovič toto (str. 300):

„Ich kann nicht umhin, nebenbei zu vermerken, daß die erkenntnistheoretische Neuerung Engliš nicht vor einer Reihe von Fehlern bewahrt hat, in welche die präzise Wirtschaftstheorie schon nicht mehr verfällt. So dividiert er den Nutzen durch die Mittelmenge (S. 64), obwohl der

Nutzen keine meßbare Größe ist und daher nicht geteilt werden kann; er subtrahiert die relativen subjektiven Kosten vom relativen Nutzen (S. 69), obwohl dies nur vergleichbare Größen sind, die sich nicht subtrahieren lassen; er dividiert diese psychischen Größen sogar (S. 71, und das ganze Schema auf S. 80/81); ferner beruft er sich immer noch beharrlich auf das 2. Gossensche Gesetz (S. 75), obwohl es gerade vom Standpunkt ‚des Gewollten‘ nicht einmal als Tendenz zugelassen werden kann; schließlich erklärt er das Rationalprinzip als ‚Streben nach dem größtmöglichen Nutzen durch den mindestmöglichen Aufwand‘ (S. 59), obwohl schon längst darauf hingewiesen worden ist, daß diese Erklärung innerlich widerspruchsvoll ist“.

Na to jest odpověděti takto:

1. V logickém smyslu jest užitek uskutečňování účelu bez ohledu na to, jaký jest obsah účelu. Je-li účelem výdělek peněz, pak jest užitek přírůstek peněz, je-li účelem zatížení, pak jest užitek přírůstek váhy, je-li účelem osobní spokojenost, pak jest užitek přírůstek této spokojenosti, je-li konečně účelem ideál národa, pak jest užitek přiblížení národa k ideálu (rozmnožení života, zdraví a kultury). Užitek jest veličina, protože účel může býti uskutečňován více nebo méně; znamená tedy kvantitu něčeho. O této veličině tvrdí Bilimovič, že jest sice srovnatelná, ale není měřitelná. Toto měření spatřuje Bilimovič pravděpodobně v tom, že se tážeme po relativním užitku prostředkové jednotky. To prý je chyba, do které už precísní hospodářská theorie neupadá. Hospodářská theorie může pronášeti úsudky o hospodářském užitku, formální teleologie o užitku vůbec. Abychom vyložili upotřebení prostředků pod maximálním účelem, volili jsme v teleologii jako účel maximální zatížení určitého prostoru a ukázali jsme, že budou předměty vnášeny do prostoru podle specifické váhy, tedy podle relativního užitku, když zatížení je účelem. Může býti přírůstek váhy (zde užitek) dělen prostorem (množstvím prostředků)? Zajisté že ano. To je přece nevyvratitelné. Avšak i tam, kde jde o jiný užitkový obsah, přece se můžeme tázati po užitku prostředkové jednotky a můžeme tento užitek srovnávat. Ba je to nevyhnutelné, chceme-li pochopiti upotřebení

prostředků. Prosím Bilimoviče, aby mně laskavě vyložil, jak to přijde, že někdo, máje volbu vybrati si zadarmo buď statek *A* nebo *B*, vybere si *A*, avšak máje koupiti *A* za 100 a *B* za 50, koupí *B*? V prvním případě srovnává užitek statků *A* a *B* bez ohledu na cenu, srovnává užitek absolutní těchto statků. V druhém případě však srovnává užitek, který si zjedná za stejnou sumu peněz při koupi statku *A* nebo *B*, srovnává tedy užitek se zřetelem k ceně, proto užitek relativní. Jak máme dále srovnati užitek dvou dělitelných statků, na př. mouky a masa? Jest užitečnější maso či mouka? Záleží ještě také na množství. Abych mohl srovnati užitek masa nebo mouky (nechci-li hodnotiti tyto statky pouze jako druhy), nemohu tak učiniti bez zřetele k množství, nýbrž pouze se zřetelem k množství, musím se tázati po užitku téhož množství. Jestliže precisní hospodářská theorie toho nenahlíží, pak bude musit svůj názor změnit. Rakouská škola hodnotná nečiní nic jiného, táže-li se po užitku jednotky ze zásoby.

Zákon o relativním užitku, který vykládá pořádek při upotřebením prostředků pod maximálním účelem, jest zákon logický, který nemůže býti vyvrácen leda zase logickými argumenty, nemůže však býti vyvrácen žádnou zkušeností a zejména prostým popíráním bez odůvodnění. Zákon platí pro každé upotřebování prostředků, které spějí za maximálním účelem. To předpokládáme o upotřebením prostředků na př. v hospodářství spotřebním, o němž máme za to, že spěje za maximálním užitekem a účelem subjektivním, jímž jest zde osobní spokojenost. Předpokládáme to, protože toho nedovedeme prokázati; pak ale musíme přijati důsledek tohoto předpokladu, totiž že subjekt postupuje podle relativního subjektivního užitku, a srovnává užitek různých statků při koupi, přihlíží také k jich množství a ceně. Že subjektivní užitek se nesmí zaměňovati s psychickým pocitem, zdůraznili jsme v teleologii opětovně. Vidím-li, že řada statků, které si vybírá člověk, jsa obmezen pouze určitou úhrnnou maximální vahou, jest jiná nežli řada statků, které člověk kupuje, jsa obmezen svým důchodem (tedy zase vybírá, jsa obmezen tím, aby čísla cen napsaná na statcích nepřekročila v úhrnu číslo peněz, kterými disponuje), pak jest nevyvratitelně prokázáno, že subjekt srovnává užitek, přihlížel v prvním případě k váze a v druhém případě k ceně, tedy postupoval v obou případech podle relativního

užitku, avšak v prvním případě promítnutého do jednotky váhy a v druhém případě do jednotky ceny.

Co bylo řečeno o užitku, platí také o nákladu, který jako škoda (účelová újma) jest spojen s opatřováním prostředků. Bilimovič uznává, že subjektivní užitek a subjektivní náklad jsou jako veličiny srovnatelné, má však za to, že nejsou odčitatelné. K čemu pak srovnáváme užitek nebo náklad? Přece, abychom zjistili převahu užitku nebo škody. Ze srovnání obou (srovnání pozitivní a negativní veličiny téhož obsahu není přece nic jiného, nežli odčítání) nemůže nic jiného vzejíti; převaha užitku nad nákladem jest přece výnos.

Bilimovič tvrdí, že se vytrvale dovolávám druhého Gossena zákona a cituje str. 75. (něm. vydání *Teleologie*), kde z logického zákona o relativním užitku dále dovozují zákon o vyrovnávání relativních užiteků mezních, avšak žádného Gossena zákona se zde nedovolávám. Bilimovič chce asi patrně tímto nevlídným způsobem říci, že můj zákon o účelové konkurenci není nic jiného, nežli známý druhý zákon Gossenův. Jsem nucen upozorniti Bilimoviče, že jsou mezi oběma zákony podstatné rozdíly: Gossenův zákon chce býti zákonem psychickým a má za obsah psychický užitek (požitek), kdežto náš zákon o účelové konkurenci jest zákon logický, formální, který platí pro každý účelový a užitkový obsah; tento rozdíl jest noetický. Druhý rozdíl spočívá v konstrukci, protože Gossen mluví o vyrovnávání posledních požitků, aniž by je připoutal k nějaké vnější stejné prostředkové jednotce. Gossenův zákon psychologický nevyjadřuje psychické pravdy, ačkoliv mluví o počtcích, a jest snad nepotřebný pro psychický výklad jednání, avšak z toho neplyne, že by byl proto také náš zákon o účelové konkurenci postradatelný pro teleologický výklad pořádku jednání. Oběma dvěma těmito zákonům jest společno, že hledají pořádek jednání a shrnují všechna jednání člověka do věcné soustavy, idea to, která tvoří podstatu teleologie, k níž však Gossen nedospěl, protože hledal zákon psychický místo logický a nekonstruoval ho bezvadně.

Konečně tvrdí Bilimovič, že jsou v mé formulaci principu racionality vnitřní rozpory; odmítám toto tvrzení, které zůstalo bez důkazu.

VII. Závěr.

Tím jsme vyčerpali všechny podstatné námitky Bilimovičovy; pomíjíme pouze problém rozdělení věd, protože nemá pro hospodářskou teorii bezprostředního zájmu. Námitky Bilimovičovy můžeme rozdělit na dvě skupiny: Jedny plynou z toho, že Bilimovič spisu neporozuměl, což jest prokázáno jeho nesprávným referováním. Námitky skupiny druhé představují odpor realisticko-psychologické soustavy poznávací proti logicko-teleologické soustavě poznávací. Setrvačnost činí tento odpor pochopitelným. Jsou také možny různé stupně této setrvačnosti až do zaujatosti. Přes to jsem povděčen Bilimovičovi, že mně aspoň na několika místech, kde své námitky také odůvodnil, poskytl příležitost vyzkoušet nosnost teleologické theorie.

Karel Engliš.

Otázka lihová a lihobenzinová.

(Historický a kritický příspěvek k současným problémům hospodářské politiky.)

(Dokončení.)

Úvodem bylo řečeno, že otázky lihového hospodářství a povinného míšení lihu s benzinem byly již od července 1931 předmětem jednání osmičlenného parlamentního výboru koalovaných stran. Toto jednání bylo ve stadiu dosti pokročilém, když se v dubnu 1932 vláda rozhodla předložit parlamentu tak zv. malý lihový zákon. V parlamentu bylo projednávání předlohy této svěřeno zemědělskému a rozpočtovému výboru. Zemědělský výbor provedl o obou předlohách (t. j. také o předloze zákona o povinném míšení lihu s benzinem, která byla parlamentu předložena již v r. 1931) generální debatu ve dnech 12. a 13. dubna 1932, načež byl pro dohodu o podaných pozměňovacích návrzích zvolen čtrnáctičlenný výbor koalovaných stran, do kterého bylo povoláno po jednom členu z každé koaliční strany z výboru zemědělského a po jednom členu z výboru rozpočtového. Pozměňovacích návrhů bylo podáno celkem 115, z nichž 12 návrhů týkalo se článku II. vládního návrhu o ovocných pálenicích, 5 návrhů čl. IV. o řepné dávce, 16 návrhů čl. V. týkajícího se použití surovin pro výrobu lihu a 54